

Píše Martina Niedhammerová

(E*forum, 11. 10. 2017)

Leopold Kompert (1822-1886) by právem mohl platit za klasika německojazyčné židovské literární historie, však také jeho svého času hojně čtené „Ghettogesichten“ (příběhy z ghetta) v přesných odstínech vykreslují venkovský židovský život 19. století v Čechách a na Moravě. V centru zájmu přitom stojí zástupci oněch „venkovských židů“, na které Kompertovo městské publikum nezřídka myslelo se směsicí nostalgie a lítosti – obyvatelé „uliček“ a randárové, tzn. židé, kteří žili jako nájemci velkopanských podniků převážně sami mezi nežidovskými rolníky bez bezprostředního napojení na lokální židovskou komunitu. Že však takový teskný pohled nazpět coby klíč k pochopení díla Leopolda Komperta nestačí, ukazuje **Ingrid Steiger-Schumannová** analýzou spisovatelových povídek, jež tematizují židovsko-křesťanské milostné vztahy. Zároveň tím poskytuje indicii k tomu, proč se Kompert zdá být dnes, na rozdíl od mnoha svých prominentních mladších židovských spisovatelů z Habsburské monarchie, dalekosáhle zapomenut.

Kniha *Jüdisch-christliche Liebesbeziehungen im Werk Leopold Komperts. Zu einem Zentralmotiv des böhmisch-jüdischen Schriftstellers (1822-1886) (Židovsko-křesťanské milostné vztahy v díle Leopolda Komperta. K ústřednímu motivu česko-židovského spisovatele)* obhájená jako disertace na Ženevské univerzitě, je výsledkem autorčiných dlouholetých bádání, jejichž počátky sahají do raných 80. let 20. století. Symbolicky je to pak také dlouhá historie vzniku, která stejnou měrou poukazuje jak na silné, tak na slabé stránky knihy. Autorčina metoda, s níž si vybírá za centrum své studie Kompertovo nakládání s mezináboženskou volbou partnerů a manželstvím, a tím i s otázkami po proměnách židovského sebepojetí, byla počátkem 80. let 20. století vysoce inovativní. Nutnost takových a podobných badatelských otázek podtrhuje v neposlední řadě dopis Gershoma Sholema z října roku 1981 adresovaný Steiger-Schumannové. Pozitivní výklad Kompertova životního modelu, jak ho Ingrid Steiger-Schumannová vyvíjí na základě autorových textů – přiblížení se nežidovskému okolí při současném přetrvání židovského pouta –, v něm Sholem z perspektivy šoa samozřejmě odmítá.

Tato pozice, vzhledem k Sholemově osobní zkušenosti naprosto pochopitelná, byla židovským dějepiscetvím v posledních přibližně třech desetiletích mnohými způsoby kriticky zkoumána a obohacena o nové interpretační metody v duchu Steiger-Schumannové. Koncepty typu „mnohočetné identity“, „situativní identity“ nebo „loajality“ možná pocházejí z historické metodiky (srov. přehled bádání od Ines Koeltzschové *Modernity, Identity and Beyond: Historiography on the Jews of the Bohemian Lands in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries*, který vyšel roku

2016), mohly ale být obohaceny také pro zde diskutovanou literárněvědnou práci, a umožnit tak diferencovaný a zároveň vypointovaný pohled na Kompertovo dílo a jeho život. Fakt, že si autorka z původního textu opakovaně vypůjčuje zároveň nepěkný i historicky zatížený pojem „smíšeného manželství“, je naproti tomu zaviněn spíše v tomto ohledu nepozornou redakcí.

Podobné mezery lze zjistit i při pohledu na geografický rámeček práce Ingrid Steiger-Schumannové. Také zde autorka dalekosáhle ignoruje novější bohemistický a historický výzkum k českým zemím, který přinesl právě s ohledem na jazykové a/nebo národnostní zařazení jejich obyvatel v 19. a raném 20. století mnohé nové poznatky stran mnohonásobně nadužívané figury „jazykového boje“. Sama Ingrid Steiger-Schumannová opakovaně, ačkoli jen na okraji, dokládá, že Kompertovo dílo skýtá i v tomto ohledu potenciál. V souvislosti s Kompertovou biografií tak tematizuje třeba povídku *Ohne Selbstlaut (Bez hlesu, 1859)*, v níž se (křesťanský) chlapec stane kvůli svému českému příjmení terčem posměchu spolužáků; na jiném místě poukazuje na situaci německy mluvící Dorothee jako „dítěte na výměně“ ve většinově českojazyčném prostředí v románu *Zwischen Ruinen (Mezi troskami)*, který vyšel roku 1875.

Politováníhodná se ukazuje v této souvislosti také skutečnost, že autorka nazírá všednodenní historii českých a moravských židů neustále příliš výlučně očima německo-židovského dějepisce. Ze zorného pole se přitom vytrácejí specifika rakousko-židovských dějin, jako například umírněný charakter židovského reformního hnutí ve Vídni a v Praze, který lze vysvětlit také okolní katolickou kulturou. Dle mého názoru jsou to nicméně i tyto kulturně a právně historické „zvláštnosti“, jež mohou vysvětlit Kompertův postoj a jeho vyprávěcí strategie.

To platí jistě obzvláště pro již zmíněný román *Zwischen Ruinen (Mezi troskami)*. Stává se úběžníkem textové analýzy, kterou Steiger-Schumannová provádí v předposlední kapitole své do čtyř částí rozdělené knihy – úvod a přehled bádání, biografie Leopolda Komperta, analýza díla a pohled na příbuzné motivy u mladších spisovatelských kolegů. Tato kapitola je bezesporu nejzdařilejší částí celé knihy, protože zde autorka může rozvinout svou tezi v bezprostřední interakci se zdrojem – Kompertovými povídkami. Velmi přesvědčivě vykresluje vývoj, kterým Kompert prošel ve své snaze o samostatnou židovskou pozici mezi tradicí a akulturací. Zpočátku se mu zdál vztah mezi židovským a křesťanským partnerem nemyslitelný nejen z halachických (náboženskoprávních) a státoprávních důvodů – manželství mezi židy a křesťany byla bez předchozího křtu židovského partnera nepřipustná až do májových zákonů v roce 1868, které poprvé umožnily civilní uzavření manželství; také tradované žité světy obou milenců tomu bránily: Potenciální konverze by skoncovala s tradicí, a představovala tak nevratnou ztrátu (jako například v *Die Kinder des Randar [Randárovy děti]*, 1848). V pozdějších povídkách se tento motiv mnohokrát proměňuje v různých dílčích aspektech: po bolestném odmítnutí konverze židovskými příbuznými následuje pozvolné pochopení (*Eine Verlorene [Ztracená]*, 1851), milenci zůstávají každý ve svém zděděném náboženství a dohromady se dají až ve stáří jako nesezdaní

(*Christian und Lea [Christian a Lea]*, 1862/63), konečně civilní sňatek dvou sebevědomých partnerů, kteří nicméně zůstanou svým tradičním náboženským společenstvím věrní jen podle svědomí, ale ne formálně, protože civilní sňatek byl v Rakousku možný pouze v případě, že se alespoň jeden ze snoubenců nehlásil k žádné konfesi (*Zwischen Ruinen [Mezi troskami]*).

Je příznačné, že v této formaci jeden motiv chybí: konverze jednoho z milenců k židovství, která by přinejmenším od roku 1868 byla relativně bezproblémová. Steiger-Schumannová to odůvodňuje nepochopením, které by při takovém řešení projevili křesťanští čtenáři, kteří Komperta také dychtivě přijímali. Nejsm si jistá, jestli je takový výklad správný, nebo jestli tomu spíše nestálo v cestě Kompertovo sebepojetí, které směřovalo k rovnocennosti, nikoliv k přizpůsobení. V každém případě nabízely jeho povídky opatrně optimistickou perspektivu společného soužití židů a křesťanů, kterou živilo právě napětí mezi právním znevýhodněním židovského obyvatelstva a jeho pozvolnou, obezřetnou společenskou účastí až do emancipace v roce 1867 – jak autorka převážně implicitně, ale přesto přesvědčivě argumentuje.

Pozdější generace už nemohly tento pohled kvůli rostoucímu antisemitismu navzdory formální právní rovnosti sdílet, jak ukazuje podařené srovnání s dílem Karla Emila Franzose, které Steiger-Schumannová provádí v poslední části své práce. Franzos, původem z Haliče, který se s Kompertem dobře znal, mnohokrát použil ve svých dílech téma mezináboženského manželství, především pak v tragicky končící povídce *Judith Trachtenberg* (1890).

Dalo by se spekulovat o tom, zda ke Kompertově pozdějšímu zapomenutí nepřispěl právě jeho pozitivní, na budoucnost orientovaný výklad židovsko-křesťanského spolubytí. Povšimnutíhodný výzkum Ingrid Steiger-Schumannové každopádně tímto směrem ukazuje.

Přeložila Petra Grycová

Ingrid Steiger-Schumann: *Jüdisch-christliche Liebesbeziehungen im Werk Leopold Komperts. Zu einem Zentralmotiv des böhmisch-jüdischen Schriftstellers (1822-1886)*. Berlin, Boston: de Gruyter / Oldenburg, 2015, 362 s.

www.ipsl.cz